

Functioning of education on the imperial estates Holíč and Šaštín from the 1740s to the 1840s

Ivana Červenková

FUNCTIONING OF EDUCATION ON THE IMPERIAL ESTATES HOLÍČ AND ŠAŠTÍN FROM THE 1740S TO THE 1840S

The study deals with the existence of schools and the functioning of education on the Holíč and Šaštín estates in a period when they were owned by the Habsburg Imperial family, roughly from the 1740s. It is based on research focused on two archive collections held in the Slovak National Archives: Habsburg Family — Holíč Estate, and Habsburg Family — Šaštín Estate. The nature and content of these sources only make it possible to reconstruct some elements of the functioning of the local education, in regard of the attitude of the seigneurial administration towards schooling, the social status of teachers, and the state of repair of the school buildings. Therefore, the study specifically examines the working conditions in which schools and educators found themselves in the period under review.

KEYWORDS:

imperial estates; schools; teachers; enlightenment reforms

Dejiny školstva boli od svojich počiatkov úzko spojené s dejinami cirkvi (nielen katolíckej) a pôsobením rehoľných rádov. Trnavská synoda v roku 1560 nariadila, aby bola v každej farnosti zriadená škola s učiteľom (rektorom). V prípade, že farnosť nedokázala školu sama financovať, mala sa pre tento účel spojiť so susednými farnosťami.¹

Cisárske panstvá Holíč a Šaštín v rokoch 1736–1749 postupne odkúpil od Jozefa Czobora, posledného mužského potomka tohto šľachtického rodu, cisár František Štefan Lotrinský. Zo zadlžených majetkov svojou hospodárskou politikou a zmyslom pre podnikanie vybudoval efektívne fungujúci majetkový komplex. Podarilo sa mu to prostredníctvom zavádzania rôznych inovácií, moderných technológií a racionálnym hospodárením vo všetkých oblastiach, vrátane správy. Panstvá zahŕňali spolu 29 mes-tečiek a obcí,² ktoré administratívne spadali do Nitrianskej stolice, výnimku tvorili len tri sídla, patriace do Bratislavskej stolice. Čo sa týka cirkevnej správy, územia oboch panstiev patrili do šaštínskeho arcidiakonátu. Pre rekonštrukciu dejín školstva na území panstiev Holíč a Šaštín sú dôležitým zdrojom informácií zachované kanonické vizitácie, ktoré obsahujú údaje o osobnosti jednotlivých učiteľov, výške ich hmotného zabezpečenia, ako aj o stave školských budov a i. Komplexnú analýzu ka-

1 Martin HOFERKA, *Šaštínsky (vice)archidiakonát v 16.–18. storočí*, Skalica 2011, s. 141.

2 Holíčske panstvo: Gbely, Holíč, Kátov, Kopčany, Letničie, Lopašov, Močidlany, Oreské, Petrova Ves, Radimov, Radošovce, Trnovec, Unín, Vieska, Vidovany, Vlčkovany, Vrádište. Šaštínske panstvo: Borský Mikuláš, Borský Peter, Brodské, Čáry, Dojč, Koválov, Kuklov, Kúty, Smolinské, Stráže, Šaštín, Štefanov.

nonických vizitácií šaštínskeho arcidiakonátu zo 16.–18. storočia urobil vo svojej práci z roku 2011 Martin Hoferka. Okrem vizitácií majú významnú výpovednú hodnotu pre oblasť školstva v Uhorsku aj semestrálne výkazy škôl, ktoré boli odovzdávané štátnej školskej správe a sú uložené v Maďarskom národnom archíve v Budapešti.³ Poskytujú prehľad o počte žiakov, učiteľoch a dĺžke ich praxe, škôldozorcov a v mnohých prípadoch sú ich súčasťou poznámky školských inšpektorov, ktorí školy navštevovali a kontrolovali ich stav.

Vo svojom príspevku sa budeme zaoberať existenciou škôl a fungovaním školstva na panstvách Holíč a Šaštín v období, keď ich vlastnila cisárska rodina Habsburgovcov, teda od štyridsiatych rokov 18. storočia, pričom horný medzník nášho výskumu sme obmedzili štyridsiatymi rokmi 19. storočia. Vychádzame pritom zo štúdia archívnych prameňov k tejto problematike, ktoré sa nachádzajú uložené v Slovenskom národnom archíve predovšetkým v dvoch archívnych fondoch — Rod Habsburg — Panstvo Holíč (jeho spracovaniu sa venujeme už niekoľko rokov) a Rod Habsburg — Panstvo Šaštín. Charakter a obsah týchto prameňov nám však umožňuje rekonštruovať len niektoré prvky fungovania miestneho školstva, hlavne čo sa týka postoja zemepanskej správy k školskej problematike, postavenia učiteľov v spoločnosti, stav školských budov a pod. Ide teda hlavne o pohľad na materiálne podmienky, v ktorých sa školy a pedagógovia v sledovanom období nachádzali.

Príspevok preto môžeme rozdeliť na tri hlavné okruhy: 1. existencia škôl na panstvách Holíč a Šaštín, 2. osobnosť učiteľa a 3. školské budovy. Zároveň chceme upozorniť na fakt, že príspevok má byť akousi sondou do problematiky, a to aj z hľadiska obmedzeného rozsahu. Z tohto dôvodu sme v mnohých prípadoch vybrali len niektoré príklady, napr. čo sa týka platu učiteľov, stavu školských budov atď., aby sme na nich ilustrovali jednotlivé aspekty fungovania školstva na slovenských cisárskych panstvách v sledovanom období.

EXISTENCIA ŠKÔL NA PANSTVÁCH HOLÍČ A ŠAŠTÍN

Najstaršia škola na tomto území je doložená v roku 1599, konkrétne išlo o školu v Radošovciach.⁴ V roku 1626 sa spomínajú učители v Borskom Petri a Šaštíne, v roku 1632 aj v Brodskom, Dojčí, Gbeloch, Holíči, Petrovej Vsi, Štefanove a Uníne. Menovite je z tohto obdobia známy len holičsky učiteľ Daniel Uličný.⁵ Budovanie škôl bolo jednoznačne spojené s existenciou farností, podľa konštatovania M. Hoferku do roku 1788 boli školy zriadené vo všetkých farnostiach dekanátu a vo filiálkach Čáry a Ra-

3 Magyar Nemzeti Levéltár Budapest [ďalej len MNL Budapest], C 69 — Departamentum Scholarum Nationalium 1776–1848. Za poskytnutie týchto semestrálnych výkazov a informácií o nich ďakujem dr. Eve Kowalskej.

4 Mária KOHÚTOVÁ, *Praktické uplatnenie vzdelania na Záhori v novoveku*, in: Viliam Čičaj (ed.), *Formy a obsah vzdelanosti v historickom procese. Zborník materiálov z vedeckej konferencie v Smoleniciach 17.–19. novembra 1997*, Bratislava 1999, s. 43–47, tu s. 43.

5 M. HOFERKA, *Šaštínsky (vice)archidiakonát*, s. 278.

dimov.⁶ Koncom osemdesiatych rokov 18. storočia boli školy na panstve Holíč teda zriadené v Gbeloch, Holíči, Petrovej Vsi, Radimove, Radošovciach a Uníne, na panstve Šaštín v Borskom Mikuláši, Brodskom, Čároch, Dojči, Koválove, Kuklove, Šaštíne a Štefanove. V prvých desaťročiach 19. storočia máme doložené aj školy v Kopčanoch (panstvo Holíč), Kútoch a Smolinskom (panstvo Šaštín).⁷

Otázna je existencia školy v obci Stráže. Podľa Úradného lexikónu osád Uhorska z roku 1773 škola v obci existovala. M. Hoferka vo svojej práci uvádza, že po roku 1786 bola zrušená a deti zo Stráží navštevovali školu v susednom Šaštíne. Z roku 1789 však existuje žiadosť richtára Juraja Macha a ďalších predstaviteľov obce o pomoc pri stavbe školy, s ktorou sa obrátil na zemepanskú vrchnosť. Či im bolo zo strany panstva vyhovené, nevieme, ďalšie archívne dokumenty potvrdzujúce stavbu školy absentujú.⁸

Rozhodne môžeme konštatovať, že na oboch panstvách sa sieť škôl v priebehu druhej polovice 18. a začiatkom 19. storočia zahusťovala a ich počet sa znásoboval, čo vytváralo predpoklad pre zvyšovanie gramotnosti miestneho obyvateľstva. Prehľad o existencii škôl, resp. vydržiavaní učiteľa v jednotlivých lokalitách, prináša tabuľka č. 1. Na jej základe vidíme priebeh postupného zvyšovania sa počtu škôl na sledovanom území, a to od najstarších zmienok cez celé 18. storočie až do prvých desaťročí 19. storočia. Zároveň však jasne ukazuje aj tie lokality na cisárskych panstvách, v ktorých v celom sledovanom období školy nevznikli. Išlo o 11 obcí, čo predstavovalo zhruba 38 % z celkového počtu sídel. Išlo o malé lokality, ktoré si zrejme nemohli dovoliť vydržiavať učiteľa samostatne, a tamojšie školopovinné deti navštevovali školu v príslušnej farnosti.

V Holíči ako v centre panstva, kde žilo obyvateľstvo rôzneho vierovyznania a tiež národnosti, je v druhej polovici 18. storočia doložená existencia viacerých škôl, v ktorých sa vyučovalo v národných jazykoch. Svedčí o tom záznam z peňažného účtu panstva z roku 1766, kde sa nachádzajú údaje o materiálnej podpore pre troch učiteľov — nemeckého (12 meríc raži, 12 siah dreva), slovenského (1 merica pšenice, 3 merice raži) a lotrinského/francúzskeho (20 zlatých, 4 merice pšenice, 20 meríc raži a 4 siah dreva).⁹ Archívne pramene odhaľujúce bližšie informácie o fungovaní lotrinskej školy

6 Pozri: TÝŽ, *Šaštínsky (vice)archidiakonát*. Záznamy v Úradnom lexikóne osád Uhorska (*Lexicon universorum regni Hungariae locorum populorum*) z roku 1773 dokladajú učiteľov v nasledujúcich sídlach cisárskych panstiev: Borský Mikuláš, Brodské, Dojč, Gbely, Holíč, Koválov, Petrova Ves, Radošovce, Šaštín, Štefanov, Stráže, Unín.

7 Obcou, ktorá nemala do polovice 19. storočia vlastnú školu, bolo Vrádište. Pri príležitosti súpisu ľudových škôl, ktorý nariadilo ministerstvo kultu a vyučovania, sa podľa správy c.-k. obvodného komisára v Holíči z roku 1852 ukázalo, že kresťanská obec vo Vrádišti nemá žiadnu školu, jej predstavitelia sa však rozhodli, že postavia školskú budovu, na čo však potrebovali stavebné drevo, ktorým nedisponovali. So žiadosťou o poskytnutie takéhoto stavebného materiálu sa obrátili na panstvo Holíč. Slovenský národný archív v Bratislave [ďalej len SNA Bratislava], fond [ďalej len f.] Rod Habsburg — Panstvo Holíč, Škola — školské záležitosti 1831-1857, bez signatúry.

8 M. HOFERKA, *Šaštínsky (vice)archidiakonát*, s. 142-143. SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Škola v Strážach — nezariadené.

9 SNA Bratislava, f. Riaditeľstvo cisárskych majetkov vo Viedni — účtáreň, inv. č. 29.

Lokalita	Rok potvrdzujúci existenciu školy, resp. prítomnosť učiteľa										
Borský Mikuláš				1713		1756	1773				
Borský Peter	1626										
Brodské		1632	1713	1731	1756	1773	1788	1794/5	1807/8		
Čáry			1713	1731	1756		1788				
Dojč		1632	1713	1731	1756	1773	1788		1807/8		
Gbely		1632	1713	1731	1756	1773	1788		1807/8		
Holíč		1632	1713	1731	1756	1773		1794/5	1807/8		
Kátov											
Kopčany										1834	
Koválov						1773	1788				
Kuklov							1788				
Kúty								1794/5	1807/8		
Letničie											
Lopašov											
Močidlany											
Oreské											
Petrova Ves		1632	1713	1731	1756	1773	1788		1807/8		
Radimov							1788	1794/5	1807/8		
Radošovce	1599				1756	1773	1788		1807/8		
Smolinské										1815	
Stráže						1773					
Šaštín	1626		1713	1731	1756	1773					
Štefanov		1632	1713	1731	1756	1773	1788		1807/8		
Trnovec											
Unín		1632	1713	1731	1756	1773	1788	1794/5	1807/8		
Vieska											
Vidovany											
Vlčkovany											
Vrádište											

TABUĽKA Č. 1: Zahusťovanie siete škôl na cisárskych panstvách Holíč a Šaštín od 16. storočia do tridsiatych rokov 19. storočia.

absentujú, môžeme však predpokladať, že dôvod jej existencie spočíval v tom, že cisár František Štefan na panstvo Holíč pozval množstvo rôznych odborníkov z Lotrinska a pre ich deti chcel zabezpečiť vzdelanie v materinskej reči. Na mimoriadne postavenie lotrinského učiteľa poukazuje aj fakt, že výška jeho odmeny bola podstatne vyššia ako ostatných zmienovaných učiteľov.

Minimálne v rokoch 1766–1769 poznáme aj meno nemeckého učiteľa v Holíči, bol ním Konrád Ernst Hacker. Spomína sa v dokumentoch týkajúcich sa správy majetku sirôt po mlynárovi Jurajovi Zadákovi a jeho manželke Veronike. Medzi týmito písom-

nostami sa nachádza aj niekoľko potvrdení o zaplatení školného za päť detí (Jána, Gašpara, Petra, Juraja a Veroniku). Školné na mesiac činilo 12 grajciarov.¹⁰ Nemecká obecná škola, ktorú panstvo vydržovalo, pravdepodobne zanikla zriadením „normálky“ v mestečku v roku 1776.¹¹

Obdobie osvietenstva prinieslo priaznivejšie podmienky aj pre rozvoj vzdelávania nekatolíkov. V roku 1781 bol vydaný Tolerančný patent pre nekatolícke kresťanské konfesie a v roku 1783 aj pre Židov. Stanovila sa zásada, aby sa v každej stolici zriadila aspoň jedna verejná židovská škola. Cieľom bolo pomôcť integrovať Židov do majoritnej spoločnosti, postupne vylúčiť hebrejčinu z úradných dokumentov a otvoriť židovskému obyvateľstvu možnosť postúpiť cez jednotlivé stupne vzdelania do širšieho spektra občianskych povolaní.¹² V Holíči, kde žila pomerne silná židovská komunita, existovala aj židovská škola. Zachytáva ju plán zo šesťdesiatych rokov 18. storočia. V prvej dobe existencie bola len jednotriedna, prvým učiteľom bol Jakub Löbl a vyučovalo sa v nemeckom jazyku.¹³ Kowalská uvádza, že po roku 1783 vznikla v Holíči v rámci Bratislavského školského distriktu „štátna“ židovská škola, ktorá sa spomína aj v deväťdesiatych rokoch 18. storočia.¹⁴ Podľa semestrálnych výkazov navštevovalo túto školu v šk. roku 1785/86 spolu 48 žiakov (1. triedu 22, 2. triedu 26) a učiteľ Jakub Löbl v nej učil v tom čase tri roky.¹⁵ Predpokladáme, že pre všeobecnú averziu židovských náboženských obcí voči sekulárnemu vzdelávaniu na týchto školách sa aj charakter židovskej školy v Holíči postupne zmenil opäť na súkromný.¹⁶

O evanjelickej škole v Holíči máme len veľmi strohé zmienky z prvej polovice 19. storočia. V roku 1815 žiadala školská mládež evanjelickej obce v Holíči panstvo o odpredaj dvoch siah palivového dreva pre vykurovanie ich školy.¹⁷ Poznáme meno jedného evanjelického učiteľa, bol ním Andrej Vacula (Waczula). Na základe jeho žiadosti o podporu z roku 1843, ktorú zaslal panstvu, vieme, že v Holíči pôsobil 10 rokov a od evanjelickej obce (zahŕňajúcej približne 700 ľudí) dostával ročný plat okolo 300 zlatých viedenskej meny [ďalej len v. m.].¹⁸

10 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Holíč, Písomnosti týkajúce sa pozostalosti a sírôt po Jurajovi a Veronike Zadákových — nezaradené.

11 M. HOFERKA, *Šaštínsky (vice)archidiakonát*, s. 142–143.

12 Tejto problematike sa bližšie venovala Eva KOWALSKÁ, *Školské reformy v Uhorsku a ich výsledky: Židovské školy pod kontrolou štátu*, in: Vincent Múcska (ed.), *Judaica et holocaustica* 3, Bratislava 2012, s. 129–137.

13 Ivana ČERVENKOVÁ — Radoslav RAGAČ, *Židia v Holíči*, in: Holíč — príbeh nášho mesta II., Mesto Holíč 2017, v tlači (rukopis k druhej časti monografie mesta Holíč).

14 E. KOWALSKÁ, *Školské reformy*, s. 135.

15 MNL Budapešť, C 69 — Departamentum Scholarum Nationalium, 1785/86, Districtus Poniensis, fons 1, pos. 50. fol. 576.

16 Židovská škola existovala v Holíči aj v priebehu celého 19. storočia. I. ČERVENKOVÁ — R. RAGAČ, *Židia*.

17 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Holíč, Školy — školské záležitosti 1743–1830, bez signatúry.

18 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Holíč, Školy — školské záležitosti 1831–1860, bez signatúry.

V Šaštíne mali tiež školu pre nemecky hovoriacich obyvateľov. V druhej polovici 18. storočia tu pôsobil nemecký učiteľ Matej Koller. V roku 1767 vedenie panstva oznámilo do Viedne, že nemeckí obyvatelia mestečka odmietajú posielat svoje deti do tejto školy a spísali sťažnosť na učiteľa, obsahujúcu viacero bodov. Napríklad Michal Tanzinger sa sťažoval, že svoju dcéru posielal dva roky k učiteľovi Kollerovi a všetko, čo sa dievča predtým naučilo u Antona Preceptora (Praeceptor), pre Kollerovu neobanlivosť a zlú starostlivosť zabudlo. Aj Ján Molek sa ponosoval, že jeho dieťa sa za štyri roky u učiteľa naučilo len nesprávne hláskovať a zle čítať a na tieto nedostatky sa sťažovali viacerí ďalší rodičia.¹⁹ So svojimi sťažnosťami však zrejme nepochodili, pretože z roku 1771 pochádza správa vedenia panstva, v ktorej sa uvádza, že Koller po tom, ako bola nemecká škola v roku 1765 utvorená z objektu krčmy, po celý čas jej budovu udržiaval na vlastné náklady v dobrom stave, teda v očiach panstva bol hodnotený pozitívne. V budove sa nachádzali dve triedy a byt pre učiteľa s rodinou. Učiteľ sa opakovane sťažoval na nedostatočný príjem, z ktorého nebol schopný užiť svojich päť detí a zároveň zabezpečiť aj školské pomôcky. Riaditeľstvo cisárskych majetkov rozhodlo, že na kriedu, atrament a špongiu mu bude vyplatený príspevok 4 zlaté, ostatné pomôcky mali podľa predpisov zabezpečiť rodičia, prípadne poručníci školopovinných detí, ako tomu bolo v Rakúsku. V Šaštíne Koller pôsobil až do roku 1789, keď ho panstvo už pre jeho vek nepovažovalo za schopného ďalej viesť vyučovanie a nahradil ho Gregor Horák.²⁰

Aj v mestečku Šaštín vznikla po roku 1777 z obecnej školy „normálka“, ktorá bola podľa M. Hoferku v roku 1786 premiestnená do budovy bývalého kláštora paulínov, kde vyučovanie prebiehalo v dvoch triedach.²¹ Podľa iného prameňa z roku 1789 stála pri kláštore paulínov (teda nenachádzala sa v ňom) a farskom kostole a pre mnohých obyvateľov mestečka bola vzdialená ¾ hodiny cesty, preto malé deti v zimnom období a v nepriaznivom počasí nenavštevovali vyučovanie. Z tohto dôvodu žiadali predstavitelia mestečka na čele s richtárom Pavlom Jánošom panstvo o odkúpenie obecného domu a zriadenie novej školy v tejto budove. Zaviazali sa zabezpečiť z obecných peňazí vybavenie školy, každý rodič majúci dieťa mal prispievať na plat učiteľa sumou 48 grajciarov. Ak by túto svoju povinnosť nejaká rodina zanedbala, hrozila jej pokuta 20 grajciarov alebo jeden deň roboty na panskom. Zemaniamali za každé dieťa, ktoré poslali do školy, platiť 2 zlaté, za tieto prostriedky mali byť zaobstarané školské potreby pre chudobnejších žiakov.²² Aj v Šaštíne podľa všetkého po roku 1783 vznikla „štátna“ židovská škola, ale nič bližšie o nej nevieme.²³

Obdobie osvietenstva a s tým spojené školské reformy priniesli zmenu podoby spojenia školy a cirkvi. Kým v predreformnom období bolo školstvo plne kontrolované

19 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Škola v Šaštíne 1767–1836, inv. č. 418, šk. 120.

20 Tamtiež.

21 M. HOFERKA, *Šaštínsky (vice)archidiakonát*, s. 142–143.

22 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Škola v Šaštíne 1767–1836, inv. č. 418, šk. 120.

23 E. KOWALSKÁ, *Školské reformy*, s. 135.

cirkvou a v katolíckom i nekatolíckom prostredí bola škola považovaná za akúsi predsieň kostola, osvietenský panovníci Mária Terézia a Jozef II. sa snažili o to, aby štát získal dozor nad školstvom. Ich zámerom bolo zaviesť jednotný systém školstva v celej monarchii, pričom centrálné riadenie malo zabezpečiť, že poddaným bude poskytnuté vzdelanie primerané ich stavu.²⁴ Definovali sa nové ciele vzdelávania, a to minimum vzdelanosti pre všetkých, v komplexe školských reforiem sa ťažisko záujmu presunulo do oblasti elementárneho školstva a vzdelania zameraného na prakticky využiteľné poznatky.²⁵ *Ratio educationis* zavedené v Uhorsku v rokoch 1776/77 predstavovalo komplexný reformný plán pre všetky typy škôl a akceptovalo autonómiu uhorského školstva. Napriek unifikáčnym snahám Jozefa II. sa školská správa po jeho smrti v roku 1790 vrátila do podoby definovanej v texte *Ratio* a vydržala v nej do polovice 19. storočia.²⁶ Na panstvách Holíč a Šaštín môžeme pozorovať čiastočnú snahu o aplikovanie zásad osvietenských reforiem do praxe. Zvyšuje sa počet škôl, zavádzajú sa prijaté predpisy, objavuje sa snaha o väčšiu nezávislosť učiteľov od miestnych farárov. Avšak na druhej strane reformy narážajú na rovnaké problémy ako inde v Uhorsku, napr. na neschopnosť obcí dotovať školy, nedostatok finančných prostriedkov atď.

OSOBNOSŤ UČITEĽA

Vplyv cirkvi na výber učiteľa bol markantný. Vizitácia z roku 1694 ustanovila, že učiteľa potvrdzoval farár a pri výmene duchovných ho opätovne schvaloval nový farár.²⁷ Zmenu priniesli až osvietenské reformy a nový školský poriadok z roku 1777, ktorý považoval učiteľov za obecných zamestnancov a starostlivosť o ich materiálne zabezpečenie preniesol z cirkevných zborov na obce. Podľa ustanovení osvietenských školských reforiem mal učiteľ za každých okolností dbať o nerušený chod vyučovania, pretože veľkú časť pracovnej náplne učiteľa tvorili povinnosti v kostole. Učители na dedinách a v menších mestách boli zároveň organistami a miestnymi notármi a pedagogická činnosť tvorila len menšiu časť ich pracovných povinností. Bolo to spôsobené tým, že dedinskí učители pochádzali prevažne z nižších sociálnych vrstiev, medzi ktorými aj pôsobili a ich skromný sociálny status ich nútil hľadať doplnujúce zdroje príjmov.²⁸ Vedenie panstva Holíč sa snažilo zabrániť tomu, aby učители venovali nepriemeraný čas iným ako školským aktivitám, preto pri nástupe Františka Orlovského (Orlowsky) do šaštínskej školy v máji roku 1808 vydalo riaditeľstvo cisárskych majetkov nariadenie, že chórovej hudbe v kostole sa učiteľ i adjunkt majú venovať len v nedeľu a cez sviatky, v pracovné dni len v tých hodinách, keď je škola zatvorená, aby nedochádzalo k zanedbávaniu vyučovania. Okrem toho v roku 1814 odmietli žiadosť

24 TÁŽ, *Osvietenské školstvo (1771–1815). Nástroj vzdelania a disciplinizácie*, Bratislava 2014, s. 24, 32.

25 Tamtiež, s. 18, 22.

26 Tamtiež, s. 30.

27 M. HOFERKA, *Šaštínsky (vice)archidiakonát*, s. 141.

28 E. KOWALSKÁ, *Osvietenské školstvo*, s. 35, 81–82.

Orlovského o pridelenie postu organistu, lebo nechceli, aby sa venoval iným činnostiam na úkor práce s deťmi.²⁹

Zároveň sa začali klásť aj vyššie nároky na vzdelanie učiteľov. V zmysle osvieten-ských školských reforiem sa mali voľné miesta učiteľov obsadzovať na základe konkurzov, pri ktorých sa bralo do úvahy hlavne to, aby uchádzači predložili vysvedčenie o absolvovaní potrebnej prípravy. V prípade učiteľov elementárnych škôl to znamenalo potvrdenie o absolvovaní učiteľského kurzu alebo aspoň skúšky na normálnej škole.³⁰ Riaditeľstvo cisárskych majetkov vo Viedni vyžadovalo od každého kandidáta, uchádzajúceho sa o post učiteľa na cisárskych panstvách, predloženie potvrdenia o učiteľskej spôsobilosti z bratislavskej hlavnej národnej školy (Preßburger Nationalhauptschule).³¹

Čo sa týka pôvodu učiteľov pôsobiacich na panstvách Holíč a Šaštín, len v ojedinelých prípadoch vieme presne, odkiaľ pochádzali. Avšak je možné predpokladať, že v prevažnej miere išlo o ľudí z domáceho prostredia, teda priamo z územia oboch panstiev, čo by dokladali aj záznamy v cirkevných matrikách. Okrem toho tu pracovali aj učitelia zo susedných Čiech a Moravy, napr. v Dojčí pôsobil minimálne v rokoch 1745–1756 Ján Blažej, pôvodcom z Čiech.³² V roku 1808 nastúpil do školy v Holíči na miesto učiteľského adjunkta Juraj Havelka (Hawelka), ktorý predtým jedenásť rokov pôsobil na škole v Strážnici na susednom panstve Hodonín.³³ O jeho osobe vieme, že sa narodil okolo roku 1777–1778, v roku 1834 mal 57 rokov, z čoho 27 rokov pracoval ako učiteľský adjunkt. Hovoril po slovensky a nemecky, ovládal hru na niekoľkých hudobných nástrojoch.³⁴ Z Čiech pochádzal aj učiteľ Vincent Chmel, ktorý sa narodil v Kostelci okolo roku 1815. Absolvoval triviálnu školu a učiteľskú prípravku (preparanda), hovoril česky, slovensky a nemecky, rok a deväť mesiacov pracoval ako pomocník učiteľa v Petrovej Vsi (od 1. septembra 1834 — 31. mája 1836), potom od 1. júna 1836 ako pomocník učiteľa v Gbeloch. Hral na organ, husle a všetky dychové nástroje, bol dobrej morálky a mal potrebné schopnosti samostatne viesť vyučovanie.³⁵

Učitelia vykonávali svoje povolanie na danom mieste v mnohých prípadoch desať-ročia. Napr. kopčiansky učiteľ Jozef Pandl (Pantl) mal podľa súpisu učiteľov a učiteľských adjunktov z roku 1834 odpracovaných v tom čase 30 služobných rokov, pričom učiteľom v Kopčanoch bol minimálne ešte do roku 1848.³⁶ Alexander Matulaj (Matu-

29 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Škola v Šaštíne 1767–1836, inv. č. 418, šk. 120.

30 E. KOWALSKÁ, *Osvietenské školstvo*, s. 83.

31 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Fara, kostol a škola Čáry 1796–1836, inv. č. 425, šk. 122.

32 M. HOFERKA, *Šaštínsky (vice)archidiakonát*, s. 142.

33 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Holíč, Školy — školské záležitosti 1743–1830, bez signatúry.

34 Juraj Havelka pôsobil ako učiteľ v Holíči do roku 1850, kedy bol penzionovaný a na jeho miesto nastúpil Michal Malinkovič (Malinkowitz).

35 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Holíč, Školy — školské záležitosti 1831–1860, bez signatúry.

36 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Holíč, Školy — školské záležitosti 1831–1860, bez signatúry.

lay), narodený v roku 1795, pôsobil desať rokov ako učiteľ v Smolinskom (1816–1826) a následne v Radošovciach, kde ho záznamy v sčítaní ľudu z roku 1869 uvádzajú stále ako učiteľa. Svoje povolanie vykonával teda aj v pokročilom veku 74 rokov.³⁷

Rozšírené bolo preberanie povolania medzi generáciami v rámci jednej rodiny. Učiteľské posty na cisárskych panstvách neboli výnimkou. Napr. učiteľom a organizátorom v Brodskom bol približne od roku 1780 Ján Onderka, ktorý zomrel v roku 1826 a na jeho miesto nastúpil jeho syn Jozef, absolvent bratislavskej hlavnej národnej školy.³⁸ V roku 1828 zomrel v Kuklove učiteľ Matej Machovič (Machovics), na jeho miesto bol vybratý jeho syn Imrich, ktorý dostal dobré odporúčanie od miestneho farára i predstaviteľov obce.³⁹ Ďalšou učiteľskou rodinou na panstve Holíč bola rodina Dualských (Dualszky). Donat Dualský bol radošovským učiteľom približne od roku 1783 a jeho syn Ján bol v roku 1826 vybratý za učiteľa a organistu v Smolinskom.⁴⁰ V Petrovej Vsi zasa pôsobili učители z roku Bulkovcov. Ján Bulka zomrel v roku 1833 a viedenské riaditeľstvo navrhlo obsadiť toto miesto jeho synom Štefanom,⁴¹ ktorý predtým pôsobil ako otcov pomocník v škole.

Čo sa týka výšky platu a materiálneho zabezpečenia učiteľov, toto sa líšilo podľa jednotlivých lokalít, záviselo od veľkosti farností a počtu obyvateľov. Plat učiteľov sa skladal z viacerých zložiek: hotovosť, naturálie, štólové poplatky (pohreb recitovaný, pohreb spievaný, pohrebné zvonenie, z ofier), za pečenie hostí určité množstvo obilia, za spievanie pašii obvykle určité množstvo vína, školné, za zvonenie proti búrkam a iné. Príjem učiteľov v 17. a 18. storočí podľa jednotlivých lokalít podrobne spracoval už spomínaný M. Hofierka.⁴²

37 Dostupné na: <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QS7-899K-7XQQ?i=8&wc=QZ77-BYG%3A323642401%2C324268801%3Fcc%3D1986782&cc=1986782> [náhľad 29. 7. 2016].

38 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Fara, kostol a škola Brodské 1758–1836, inv. č. 424, šk. 122. Jozef Onderka sa narodil 14. februára 1789 v Brodskom rodičom Jánovi Onderkovi a Juliane Matuškovej. Dostupné na: <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-Y39C-NLS?i=38&wc=9P38-J4S%3A107654301%2C113432901%2C160595002%2C160599301%3Fcc%3D1554443&cc=1554443> [náhľad 29. 7. 2016].

39 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Fara, kostol a škola Kuklov 1785–1837, inv. č. 428, šk. 123. Imrich Machovič sa narodil 31. augusta 1798 v Kuklove rodičom Matejovi Machovičovi a Kataríne Papánkovej. Dostupné na: <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-Y398-94B?i=44&wc=9P3D-HZ7%3A107654301%2C113297201%2C160167701%2C160169501%3Fcc%3D1554443&cc=1554443>, [náhľad 29. 7. 2016].

40 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Fara, kostol a škola Smolinské 1784–1835, inv. č. 430, šk. 124. Ján Stanislav Dualský sa narodil 6. mája 1791 v Radošovciach rodičom Donatovi Dualskému a Anne Mohelnicekej. Dostupné na: <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:939F-YX6Q-L?i=360&wc=9P33-168%3A107654301%2C113432901%2C160772101%2C160781701%3Fcc%3D1554443&cc=1554443> [náhľad 29. 7. 2016].

41 Štefan Bulka sa narodil 31. marca 1811 v Borskom Mikuláši rodičom Jánovi Bulkovi a Dorothe Nesnadnej. Dostupné na: <https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:9Q97-Y39Z-396?i=217&wc=9P38-RMH%3A107654301%2C113297201%2C113297202%2C159903601%3Fcc%3D1554443&cc=1554443> [náhľad 29. 7. 2016].

42 M. HOFIERKA, *Šaštínsky (vice)archidiakonát*, pozri prílohu VI.

Až školské reformy osvietenскеj doby priniesli predpísanú výšku platu. Jednotlivé kategórie učiteľov mali po zrušení školného v roku 1785 dostávať fixne stanovený plat, pričom jeho výška závisela od typu školy. Učiteľia na dedinských školách mali dostávať 120–150 zlatých.⁴³ Toto ustanovenie sa rozhodne nedodržiavalo, pretože rodičia ako aj samosprávy si v mnohých lokalitách nemohli dovoliť poskytnúť učiteľovi takýto plat. Obce sa preto obracali na panstvo so žiadosťou, aby im určitú — chýbajúcu — časť tohto platu vyplácalo z panskej pokladnice. Bolo tomu tak napr. v obci Dojč, ktorej samospráva žiadala panstvo Šaštín, aby chýbajúcich 23 zlatých 53 grajciarov na plat učiteľa doplácalo zo svojej pokladnice.⁴⁴

Na cisárskych panstvách sa stretávame s tým, že vrchnosť si uvedomovala nedostatočné materiálne zabezpečenie učiteľov a v mnohých prípadoch poskytovala učiteľom rôznu formu podpory. Napr. šaštínskemu učiteľovi Františkovi Orlovskému v decembri 1822 schválilo panstvo podporu v rozsahu 1 merice pšenice, 3 meríc raži a 2 siah dreva, v apríli 1823 zaplatilo jeho výdavky na lieky vo výške 13 zlatých 23 grajciarov konvenčnej meny [ďalej len k. m.]. Zo strany panstva mu bola aj v nasledujúcich rokoch vyplácaná určitá podpora nad rámec jeho stáleho platu.⁴⁵ Okrem samotných učiteľov poskytovalo panstvo podporu aj ich vdovám a sirotám. Napr. vdove po brodskom učiteľovi Terézii Onderkovej vyplátili v roku 1832 na príkaz cisára z tajnej kabinetnej pokladnice 20 zlatých k. m.⁴⁶ alebo vdove po šaštínskom učiteľovi Františke Horákovej a jej piatim deťom povolilo riaditeľstvo cisárskych majetkov vo Viedni v roku 1808 vyplatiť almužnu vo výške 90 zlatých.⁴⁷

ŠKOLSKÉ BUDOVY

Školské reformy osvietenského obdobia zamerali svoju pozornosť aj na materiálne zabezpečenie školských budov. Starostlivosť o výstavbu, vybavenie a udržiavanie škôl pripadla mestským a obecným pokladniciam, spravujúcim najmä ľudové školy. Elementárne školy boli však súčasťou jednotlivých farností, na ich prevádzku a chod mali prispievať farníci. Z tohto dôvodu mestské samosprávy častokrát poskytovali len menšiu finančnú čiastku a nedostatok financií spôsoboval, že v niektorých mestách školská budova nebola postavená, školy boli umiestňované do prenajatých domov, na dedinách vládol katastrofálny stav školských objektov.⁴⁸ Napr. v polovici 18. storočia

43 E. KOWALSKÁ, *Osvietenské školstvo*, s. 84.

44 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Fara, kostol a škola Dojč 1778–1833, inv. č. 426, šk. 123.

45 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Škola v Šaštíne 1767–1836, inv. č. 418, šk. 120.

46 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Fara, kostol a škola Brodské 1758–1836, inv. č. 424, šk. 122.

47 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Škola v Šaštíne 1767–1836, inv. č. 418, šk. 120.

48 Eva KOWALSKÁ, *Škola ako kamenná inštitúcia: materiálny aspekt osvietených školských reforiem*, in: V. Čičaj (ed.), *Formy a obsah vzdelanosti*, s. 144–152, tu s. 144–145.

sa budova radošovskej školy nachádzala vo veľmi zlom stave, podľa kanonickej vizitácie z roku 1756 jej hrozilo spadnutie.⁴⁹ V roku 1761 bolo o štefanovskej škole vo vykonanej vizitácii zaznamenané, že budova bola v zanedbanom stave, vizitátor dal obyvateľom dve možnosti: opravu starej alebo postavenie novej školy.⁵⁰

V decembri 1778 bolo vydané nariadenie o uzatváraní dohôd medzi predstaviteľmi mestských a obecných magistrátov a inšpektormi ľudových škôl, deklarovala sa zásada, že vnútorná náplň práce škôl (vyučovanie, vzdelanie učiteľov, príprava učebníc) patrí pod právomoc štátneho školského dozoru, o „vonkajšie“ pôsobenie školy sa mali postarať predstavitelia miest a obcí. Malé obce boli pri stavbe, či oprave školskej budovy odkázané sami na seba, mali za povinnosť poskytnúť minimálne potrebnú ručnú prácu a povozy, zemepán zasa stavebný materiál.⁵¹ Uplatňovanie tohto nariadenia v praxi máme doložené na viacerých príkladoch aj na cisárskych panstvách. Napr. v júli 1789 žiadal už spomenutý richtár Juraj Mach spolu s ďalšími predstaviteľmi obce Stráže panstvo o pomoc pri stavbe školy. Prosili panstvo o poskytnutie stavebného materiálu na postavenie novej školy, ktorá mala pozostávať z jednej miestnosti s rozlohou 16 štvorcových siah,⁵² druhej miestnosti pre učiteľa, komory, kuchyne a maštale. Zaviazali sa vykonávať menšie opravy na budove v budúcnosti a tiež k zakúpeniu školských potrieb (lavíc, tabule, kalamárov) z obecných peňazí. Od panstva ďalej žiadali poskytnutie palivového dreva na vykurovanie izby.⁵³

V poslednej tretine 18. storočia a v prvej polovici 19. storočia správy oboch cisárskych panstiev museli riešiť žiadosti samospráv jednotlivých sídel, nachádzajúcich sa na ich území, o pomoc pri stavbe nových, resp. oprave starých školských budov. Obce neboli totiž schopné zabezpečiť tieto stavebné práce na svoje vlastné náklady. Podľa nariadenia uhorskej kráľovskej miestodržiteľskej rady z roku 1795 totiž v obciach, kde si obyvatelia nemohli pre svoje majetkové pomery dovoliť postaviť školu, malo panstvo poskytnúť na jej stavbu potrebný materiál a znášať náklady, obyvatelia boli povinní poskytnúť ručnú prácu a povozy a následne z vlastných prostriedkov zabezpečiť údržbu budovy a nákup zariadenia, ako stoly, lavice, tabule atď. V skúmanom archívnom materiáli sme sa stretli s množstvom dokumentov, ktorých obsah sa dotýka stavby, resp. opravy miestnych škôl. V podstate ani jedna obec nemohla zabezpečiť stavbu školy vo svojej vlastnej réžii, a preto bola v plnej miere závislá na ochote panstva investovať prostriedky do oblasti vzdelávania. Aký bol postoj cisárskych panstiev k tejto problematike, ilustrujeme na príklade školy v Kuklove.

Stavba školy v Kuklove bola pomerne zdĺhavá. V roku 1787 sa v správe vedenia panstva dozvedáme, že kuklovské deti sa dovtedy učili v obecnom dome, v ktorom

49 M. HOFERKA, *Šaštínsky (vice)archidiakonát*, s. 156.

50 Tamtiež, s. 157.

51 E. KOWALSKÁ, *Škola*, s. 146–147.

52 Pre výstavbu školských budov boli vydané presné predpisy (obsahujú ich „Inštrukcie pre vizitátorov“): trieda mala mať veľkosť 16 štvorcových siah, mala byť svetlá, vybavená kachľami, kapacita: 100 žiakov, byt učiteľa mal byť oddelený od vyučovacích priestorov. Tamtiež, s. 150.

53 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Škola v Strážach — nezaradené.

bola zriadená škola. Po rozhodnutí vybudovať z tohto objektu lokálnu kaplánku však bolo potrebné hľadať nový priestor. Predstavitelia obce navrhovali umiestniť školu do domu jedného obyvateľa, ktorému by panstvo ako náhradu poskytlo iný stavebný pozemok. Po ohodnotení jeho pôvodného domu by mu postupne obec vyplácala stanovenú sumu. Kedy bola škola v tomto období postavená, nevieme presne, ale v roku 1825 žiadali Kuklovčania o postavenie novej školy, keďže predtým vyhorela. V Kuklove mali okrem cisárskej rodiny majetkové podiely aj iné rody, konkrétne gróf Ján Batthyányi a barón Ján Jeszenák, ako aj rodina Törökcov. Deti ich poddaných tiež navštevovali miestnu školu. Riaditeľstvo cisárskych majetkov vo Viedni preto rezolútne odmietlo priložiť ruku k dielu, kým ostatní spolupodielníci neposkytnú peňažné a naturálne príspevky na stavbu vyhorenej školy pomerne k ich majetku v Kuklove. Predpokladané náklady na postavenie vyhoretej školy sa pohybovali okolo 1030 zlatých v. m. Vedenie panstva upozorňovalo centrálnu správu na fakt, že kým sa bude čakať na prehlásenie Batthyányiho a Jeszenáka, môže prísť k tomu, že školská budova, v tom čase bez strechy, sa celá zrúti. 6. novembra 1831 vypukol v obci požiar, ktorý opätovne poškodil budovu školy. V tomto prípade poskytol splnomocnený správca panstva Moravský Sv. Ján — gróf Karol Zichy — príspevok 100 zlatých a barón Jeszenák 25 zlatých na jej opravu. Napriek tomu, že požiare v obciach boli časté a spôsobovali veľké škody na panskom i poddanskom majetku, vrchnosť nakoniec povolila opravu školy len so slamenou a nie so škrídlou strechou. Na toto rozhodnutie riaditeľstva reagovalo v marci 1833 vedenie panstva zaujímavým návrhom. Vo Veľkých Levároch na Malackom panstve mali slamené strechy robené na habánsky spôsob, ktoré boli odolnejšie voči ohňu, preto navrhovali týmto spôsobom urobiť aj strechu na kuklovskej škole. Riaditeľstvo si vyžiadalo predloženie rozpočtu na takúto strechu a napokon pre jej väčšiu odolnosť voči ohňu súhlasilo. Remeselníci, ktorí sa prihlásili na realizáciu stavby prostredníctvom licitácie a ich ponuka bola vyhodnotená ako najlepšia, mali ešte tri roky odo dňa odovzdania budovy bezplatne opravovať prípadné vzniknuté problémy a stavebné nedostatky.⁵⁴

Je úplne nepochopiteľné, že centrálna správa aj v prípade opravy, či stavby iných školských budov trvala na tom, že strecha má byť vyhotovená zo slamy. Nebezpečenstvo požiarov bolo veľké a škody spôsobené ohňom vysoké. Napriek tomu viedenské riaditeľstvo aj pri riešení otázky stavby školy v Kútoch v roku 1828 rozhodlo, že jej strecha má byť slamená, a ak chcela obec škrídlou strechu, mala si materiál i prácu remeselníkov hradiť z vlastných prostriedkov.⁵⁵

O vnútornom zariadení jednotlivých škôl vieme len veľmi málo. Určitú predstavu o vybavení tried nám poskytuje inventár holíčskej školy z 28. mája 1805. Škola bola dvojtriedna a podľa inventára sa v prvej triede nachádzalo 7 dobrých a 12 starých školských lavíc, jedna opotrebovaná katedra, pavlač, na ktorej stála písacia tabuľa, jedna písacia tabuľa z mäkkého dreva, jedna písacia tabuľa z plátna, dva stojany na tabuľu, jeden rebrík, 18 kalamárov, dve slabikovací tabule, 16 opotrebovaných šlabi-

54 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Fara, kostol a škola Kuklov 1785–1837, inv. č. 428, šk. 123.

55 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Šaštín, Fara, kostol a škola Kúty 1762–1784, 1816–1834, inv. č. 429, šk. 124.

károv (*Namenbüchlein*). Zariadenie druhej triedy bolo nasledovné: 16 školských lavíc, písací stôl z tvrdého dreva, pavlač, na ktorej stála písacia tabuľa, stará opotrebovaná katedra so zásuvkou opatrenou zámkom, stupienok (*Staffel*), 90 kalamárov z holičskej majoliky, 12 starých šlabikárov, 22 starých opotrebovaných nemeckých Evanjelií, 18 slovenských veľmi opotrebovaných katechizmov, 18 dobrých čítaniek, 14 opotrebovaných a úplne nepoužiteľných čítaniek, 12 starých pravopisov.⁵⁶

Aj o počte detí navštevujúcich jednotlivé školy na cisárskych panstvách sa nám zachovali len veľmi ojedinelé a sporadické záznamy. Z 18. storočia nám ich poskytuje súpis škôl z roku 1771 (*Conscriptio Ludi Magistrorum*). Avšak aj v tomto prípade sa nám podarilo zistiť len údaje pre školu v Borskom Mikuláši (spoločná i pre obyvateľov Borského Petra) a pre školu v Kuklove, ktoré patrili do Bratislavskej stolice. Pre obce ležiace v Nitrianskej stolici sa nám pre neusporiadanosť archívneho fondu Nitrianska župa nepodarilo v doterajšom výskume tento prameň objaviť. V Borskom Mikuláši teda navštevovalo tamojšiu školu obvykle 10 žiakov, z času na čas sa ich počet zvýšil na 30. V Kuklove to bolo ešte menej, v zime nie viac ako 15, inokedy dokonca len 4 katolícki žiaci.⁵⁷ V nasledujúcom období sa počet žiakov v školách podstatne zvýšil, čo rozhodne ovplyvnilo zavedenie povinnej školskej dochádzky v rámci osvietenských školských reforiem. V tomto smere sú veľmi cenným prameňom už spomínané semestrálne výkazy, ktoré obsahujú informácie o počte žiakov v jednotlivých školách, v niektorých prípadoch aj údaje o ich sociálnom statuse (šľachtici, mešťania, poddaní). Sumárny prehľad počtu žiakov vyhotovený na základe týchto výkazov obsahuje tabuľka č. 2. Informácie zo semestrálnych výkazov je možné doplniť ešte o údaje zo správy z roku 1835, podľa ktorej navštevovalo školu v Holíči 190 detí, konkrétne prvú triedu 130 a druhú 60. Pre porovnanie školu v Radimove, ktorá bola filiálnou školou k škole v Uníne, navštevovalo v tom istom roku 50 žiakov. Školu v Petrovej Vsi v roku 1835 navštevovalo 100 detí. Pomerne veľký počet detí chodil do školy v Gbeloch, konkrétne v roku 1835 išlo o 160 žiakov. Na vyučovanie v škole v mestečku Radošovce chodilo v tomto istom roku 70 detí a do unínskej školy dochádzalo 110 detí.⁵⁸ Na základe uvedeného môžeme konštatovať od poslednej štvrtiny 18. storočia nárast počtu žiakov v školách na cisárskych panstvách, čo nepochybne do veľkej miery ovplyvnili prijaté školské reformy a dôraz, ktorý sa od čias osvietenstva začal klásť na zvyšovanie alfabetizácie obyvateľstva.

Situáciu v holičskej škole v roku 1830 farbisto opisuje učiteľ Ignác Müller vo svojej správe adresovanej vedeniu panstva. Podľa nej do prvej triedy tejto školy chodilo v zime okolo 200 žiakov, v lete o niečo menej a už niekoľko rokov trvala taká prax,

56 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Holíč, Školy — školské záležitosti 1743–1830, bez signatúry.

57 Štátny archív Bratislava, f. Bratislavská župa I. Súpis rektorov v hornom dištrikte záhorského obvodu v roku 1771. Dostupné na: http://crarc.findbuch.net/php/view.php?ar_id=3738&link=3137343739x11828#&path=d3c7c76b6e6dd0dcc76bf76ed26be0e0ede1-6be0efedefea6bd0dec5e1e1c5e0efefe0c5d3e1e1eec5d7e1eae6be1e1e06be0c739f13fc9e0-eae0e3edecee [náhľad 29. 7. 2016].

58 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Holíč, Školy — školské záležitosti 1831–1860, bez signatúry.

Lokalita	Školský rok							
	1785/6	1786/7	1790/1	1793/94	1794/5	1802/3	1807/8	1835
Brodské	—	—	—	8	11	28	30	—
Dojč	—	—	—	—	—	—	37	—
Gbely	—	—	—	—	—	116	149	160
Holíč*	123	132	177	158	162	223	200	190
Kúty	—	—	—	50	30	123	37	—
Petrova Ves	—	—	—	—	—	122	101	100
Radimov	—	—	—	—	21	—	51	50
Radošovce	—	—	—	—	—	48	45	70
Štefanov	—	—	—	—	—	45	64	—
Unín	—	—	—	—	26	50	48	110

TABUĽKA Č. 2: Prehľad počtu žiakov v jednotlivých školách na panstvách Holíč a Šaštíň v rokoch 1785–1835

* V šk. roku 1785/6 bolo z celkového počtu 123 žiakov 22 šľachtického, 56 meštianskeho a 45 plebejského pôvodu, v šk. roku 1786/7 bolo z celkového počtu 132 žiakov 22 šľachtického, 56 meštianskeho a 54 plebejského pôvodu.

že rodičia priviedli na vyučovanie aj deti vo veku 5 rokov, ktoré sotva naučili sedieť. Niektoré deti boli natoľko nesamostatné, že sa vyprázdňovali na podlahu záchodu a sami seba zašpinili. Pre veľký počet žiakov sa tieto výkaly natoľko nahromadili, že celá školská budova bola na začiatku roka naplnená výparmi z exkrementov. Učiteľ preto musel záchod čistiť každý štvrtrok na vlastné náklady. Zároveň učiteľ prvej triedy neposielal do druhej triedy všetkých schopných žiakov, ktorí už vedeli čítať a písať, čo spôsobovalo, že v triede bol nedostatok lavíc a priestor bol tak naplnený, že žiaci museli sedieť na podlahe. Müller žiadal nápravu tejto situácie.⁵⁹ V roku 1831 sa preto uskutočnilo zo strany stolice prešetrovanie veku detí, ktoré navštevovali prvú triedu v Holíči, a bolo nariadené, že tie deti, ktoré ešte nedosiahli predpísaný vek šesť rokov, mali byť zo školy poslané preč a nemali sa prijať, kým nedosiahnu uvedený vek.⁶⁰ Muselo byť teda dovedďajšou praxou, že do školy prijímali aj mladších žiakov.

Na záver môžeme konštatovať, že téma fungovania školstva v sledovanom období nie je rozhodne vyčerpaná, avšak získané poznatky nám dovoľujú formulovať niekoľko tvrdení. Cisárske panstvá boli v mnohých aspektoch príkladom racionálneho fungovania hospodárskeho celku a mohli slúžiť ako vzor pre iné šľachtické majetky, najmä čo sa týka ekonomiky a uplatňovania efektívnych postupov pri hospodárení v praxi. Z tohto dôvodu a z dôvodu, že ich vlastníkom bola cisárska rodina, ktorej prvoradým cieľom malo byť presadzovanie prijatých nariadení v reálnom živote, by sme predpokladali, že aj školské reformy budú na ich území zavádzané omnoho dô-

59 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Holíč, Školy — školské záležitosti 1743–1830, bez signatúry.

60 SNA Bratislava, f. Rod Habsburg — Panstvo Holíč, Školy — školské záležitosti 1831–1860, bez signatúry.

slednejšie, ako tomu bolo v skutočnosti. Na jednej strane vidíme isté úsilie o presadenie nových nariadení a postupov v tejto oblasti. Jedným z dôkazov o snahe zaviesť viedenské vzory do vyučovania je skutočnosť, že na škole v Holíči našiel uplatnenie katechizmus J. I. Felbigera, ktorý bol dušou osvietenenských školských reforiem. Táto učebnica bola v Holíči zavedená ešte pred jej oficiálnym schválením rakúskou a uhorskou cirkevnou hierarchiou.⁶¹ Na druhej strane preto úplne iracionálne vyznieva postoj zemepanskej vrchnosti k budovaniu škôl a ich pokrývaniu slamou, keď zo zachovaných archívnych materiálov vieme, že v neskoršom období podporovala stavbu domov z nehorľavých materiálov a dokonca od poddaných vyžadovala protipožiarne poistenie. Na mieste je teda otázka, do akej miery chcelo mať cisárske panstvo zo svojich poddaných gramotných, a tým určitým spôsobom uvedomejších obyvateľov, alebo sa vo vzťahu k školstvu obmedzovalo len na nevyhnutné opatrenia a prvoradé boli dosiahnuté ekonomické výsledky? Podľa semestrálnych výkazov totiž novú metódu vyučovania uplatňovali len na škole v Gbeloch.⁶²

RÉSUMÉ:

The study examines the existence of schools and the functioning of education on the Holíč and Šaštín estates when they were owned by the House of Habsburg, roughly from the 1740s. It touches on three thematic areas: the existence of schools on the Holíč and Šaštín estates, the personalities of the teachers, and, finally the state of the school buildings. It also deals with textbooks on a marginal basis.

Since the history of education has been closely linked to the history of the churches (and not only Catholic) and to the activities of religious orders, school construction is clearly associated with the existence of parishes. On the Holíč and Šaštín estates schools were established prior to 1788 in all parishes and in the sub-parishes Čáry and Radimov. In the towns of Holíč and Šaštín, the centres of the two estates, there were also schools for non-Catholics (Evangelical, Jewish), about which the archival sources provide scant information. The church had a marked influence on the choice of teachers. A change was brought about by the Enlightenment reforms that endeavoured to release teachers from the sway of local priests. At the same time, heavier demands were placed on teacher training. The administration of both Imperial estates would try to put these principles into practice.

In addition to the practical functioning of schools, the author explains the background of the individual teachers, the vast majority of them coming from the home milieu, with a few individuals coming from Moravia and Bohemia. She points to the widespread practice of passing on work from generation to generation in one family, and analyses the ways in which teachers were remunerated, the amounts and the composition of their salaries, and the changes made in this respect in the period in question. She outlines broadly the relationship between the inhabitants of the individual municipalities and the teachers, both positive or negative. Then she pays attention to the state of the school buildings and the directives issued by the enlightened rulers Maria Theresa and Josef II. Although care for the construction, equipment and maintenance of schools was to be provided from the town and village coffers, most municipalities in the Imperial domains were unable to undertake construction work at their own expense, and hence were utterly dependent on the manorial nobility's willingness to invest in education. The nobility's stance on this issue is illustrated in the study with several examples.

61 E. KOWALSKÁ, *Osvietenenské školstvo*, s. 30.

62 MNL Budapešť, C 69 — Departamentum Scholarum Nationalium, Districtus Psoniensis, fons 1, pos. 33, fol. 113–114.

On the Holíč and Šaštín estates we can see some efforts to apply the principles of the Enlightenment reforms in practice. The number of schools is increasing, the adopted directives are being followed, and we can observe some efforts to encourage the teachers' independence of the local clergy. On the other hand, the reforms run into the same problems as elsewhere in Hungary, such as the municipalities' inability to subsidise schools, and a lack of money.

Mgr. Ivana Červenková, PhD., pracuje ve Slovenském národním archivu v Bratislavě v Oddělení zpracování archiválií 1. Ve svém výzkumu se věnuje hospodářským dějinám 18. a první poloviny 19. století, a to zejména ve vztahu k dějinám císařských panství Holíč a Šaštín (ivana.cervenkova@minv.sk).

